

زهرانگه؛ موزه فرش آستان قدس رضوی امروز یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه‌های تخصصی فرش در جهان به شمار می‌رود؛ مجموعه‌ای که با فرش‌های وقف‌شده حرم مطهر امام رضا(ع) شکل گرفته و طی نزدیک به یک قرن، به گنجینه‌ای با بیش از ۸۰۰ تخته فرش نفیس تبدیل شده است. عبدالحسین ملک جعفریان، رئیس اداره گنجینه‌های موزه آستان قدس رضوی در تشریح این مسیر، از روند شکل‌گیری تا انتخاب آثار و توسعه این موزه سخن می‌گوید.

■ آغاز یک گنجینه از دل فرش‌های حرم مطهر

عبدالحسین ملک جعفریان در آغاز این روایت، به نقطه شروع تاریخی مجموعه فرش‌های موزه آستان قدس رضوی اشاره می‌کند؛ جایی که در سال ۱۳۲۴ شمسی، همزمان با افتتاح نخستین موزه آستان قدس در مجاورت آرامگاه شیخ بهایی، برای نخستین بار بخشی از فرش‌های نفیس و تاریخی حرم مطهر به نمایش درآمد. به گفته رئیس اداره گنجینه‌های موزه آستان قدس رضوی، آثاری مانند قالی گل‌بتون دار، قالی پرده‌ای دورو، قالیچه چهارفصل و قالیچه ابریشمی سجاده‌ای در کنار دیگر آثار دوران صفوی و قاجار، نخستین هسته‌های شکل‌گیری بخش فرش در موزه را تشکیل دادند؛ به‌طوری که می‌توان گفت فرش از همان ابتدا یکی از نخستین گروه‌های اثر در ساختار موزه‌ای آستان قدس بوده است. ملک جعفریان ادامه می‌دهد: این روند در سال ۱۳۵۶ و با تأسیس موزه مرکزی آستان قدس رضوی وارد مرحله تازه‌ای شد؛ در این دوره مجموعه فرش‌ها در سالن «درهای طلا و نقره» به نمایش درآمد و به مرور زمان، آثار بیشتری به آن افزوده شد. او تأکید می‌کند: در همین سال‌ها، نگاه به فرش از یک اثر تزئینی صرف، به‌تدریج به یک میراث فرهنگی و تاریخی تغییر پیدا کرد و زمینه برای شکل‌گیری یک گنجینه تخصصی فراهم شد.

■ تولد رسمی گنجینه تخصصی فرش

رئیس اداره گنجینه‌های موزه آستان قدس رضوی با اشاره به تحولات پس از انقلاب اسلامی، توضیح می‌دهد: با رویکرد جدید آستان قدس در توسعه فرهنگی و ایجاد گنجینه‌های تخصصی، توجه به ساماندهی علمی آثار بیش از گذشته مورد تأکید قرار گرفت. او می‌گوید: افزایش نذورات، وقف‌ها و اهدای آثار ارزشمند از سوی ارادتمندان امام رضا(ع) موجب شد مجموعه فرش‌ها روز به‌روز غنی‌تر شود و همین مسئله نیاز به یک ساختار تخصصی را جدی‌تر کرد. به گفته ملک جعفریان، نتیجه این روند در سال ۱۳۷۷ به شکل

گزارش

انسان شهر	انسان مغرب	انسان صبح فردا
۱۳:۰۴	۱۹:۴۱	۳:۰۲
نیمه شب شرعی	طلوع فردا	غروب خورشید
۱۹:۲۰	۲۳:۱۱	۴:۴۸

اوقات شرعی به افق مشهد

انسان شهر	انسان مغرب	انسان صبح فردا
۱۱:۳۱	۱۹:۱۰	۲:۲۶
نیمه شب شرعی	طلوع فردا	غروب خورشید
۱۸:۴۹	۲۲:۳۷	۴:۱۳

صاحب امتیاز: مؤسسه فرهنگی قدس
وابسته به آستان قدس رضوی
مدیرعامل و مدیرمسئول: علی یعقوبی
سردبیر: سعید محسن آسدی

● آدرس دفتر مرکزی مشهد: بولوار سجاده، نبش سجاد ۱-۱۴
● تلفن: ۳۷۵۸-۱۱-۰۵۱

● صندوق پستی: ۵۷۷-۹۱۷۲۵
● دفتر تهران: بولوار کشاورز، بین کارگر و چمران، شماره ۳۳۶
● تلفن: ۶۶۳۷۵۵ (۰۲۱)
● داخل(۲۲) ۶۶۴۳۰۱۲۲ (۰۲۱)
● پیامک: ۳۰۰۰۴۵۶۷
● ارتباطات مردمی: ۳۷۶۱۰۰۸۶ (۰۵۱)
● امور مشترکین: ۳۷۶۱۰۴۴-۵ (۰۵۱)

● روابط عمومی: ۳۷۶۶۲۵۸۷ (۰۵۱)
● شمار سردبیر: ۳۷۶۸۰۰۰۴ - ۳۷۶۱۰۰۸۷ (۰۵۱)
● سازمان آگهی‌ها: ۳۷۶۲۸۰۲۵ - ۳۷۰۸۰۰۸ (۰۵۱)
● فاکس: ۳۷۶۱۰۰۸۵ (۰۵۱)
● سفارشات چاپی: ۳۷۶۷۵۹۶ (۰۵۱)
● چاپ مشهد: مجتمع چاپ و نشر قدس
● چاپ هم‌زمان تهران: چاپخانه مجامع

روایت توسعه بزرگ‌ترین گنجینه فرش جهان در آستان قدس رضوی

از فرش‌های صفوی حرم مطهر تا موزه‌ای جهانی

طوبی در بهشت است و همین موضوع به اثر، بعدی معنوی و اعتقادی بخشیده است. در کنار این آثار، ملک جعفریان از تابلوفرش «معراج» نیز نام می‌برد؛ اثری که در سال ۱۳۷۴ در تبریز بافته و در سال ۱۳۸۴ به موزه اهدا شده است. او این اثر را یکی از ریزبافت‌ترین دستبافت‌های شناخته شده می‌داند که با بیش از یک میلیون گر، جایگاهی ویژه در مجموعه دارد.

■ ردپای فرش در اسناد چند صدساله حرم مطهر

ملک جعفریان در بخش دیگری از گفت‌وگو، به جایگاه تاریخی فرش در حرم مطهر امام رضا(ع) می‌پردازد و می‌گوید: فرش‌ها همواره بخشی جدایی‌ناپذیر از فضای معماری حرم قدسی بوده‌اند. به گفته او، از این دستبافت‌ها برای مفروش کردن صحن‌ها، رواق‌ها و بیوتات متبرکه و حتی به‌عنوان پرده و پوشش ورودی‌ها استفاده می‌شده و این کارکرد تا امروز نیز ادامه دارد. او توضیح می‌دهد: بخشی از این فرش‌ها از محل درآمد‌های آستان قدس خریداری شده و بخشی دیگر حاصل وقف و نذر عاشقان امام رضا(ع) بوده است. به گفته رئیس اداره گنجینه‌های موزه آستان قدس رضوی، قدیمی‌ترین فرش‌های موجود در این مجموعه متعلق به دوره صفوی هستند، اما شواهد تاریخی نشان می‌دهد استفاده از فرش در حرم مطهر بسیار قدیمی‌تر است. ملک جعفریان به نخستین سند مکتوب در سال ۱۰۲۱ قمری اشاره می‌کند که در آن فهرست قالی‌های مورد نیاز برای بخش‌هایی از حرم منور ثبت شده است. او همچنین به سفرنامه ابن بطوطه در سال ۷۳۳ قمری اشاره می‌کند که در آن از وجود فرش در فضای بقعه حرم مطهر یاد شده؛ موضوعی که نشان‌دهنده قدمت طولانی این سنت است.

■ گام‌های تازه برای معرفی فرش ایرانی

در پایان، ملک جعفریان به رویکردهای نوین موزه فرش آستان قدس رضوی اشاره می‌کند و می‌گوید: هدف این مجموعه صرفاً نگهداری آثار نیست، بلکه حرکت به سمت یک مرکز علمی و پژوهشی مستقل در حوزه فرش ایرانی است. او توضیح می‌دهد: برگزاری دوره‌های آموزشی، نمایش‌زنده فرایند بافتندگی و همکاری با مراکز علمی و پژوهشی از جمله برنامه‌های مهم این مجموعه است. همچنین به گفته او، بهره‌گیری از ظرفیت موزه دیجیتال آستان قدس رضوی و ارائه تورهای مجازی، امکان بازدید گسترده‌تر از این گنجینه را فراهم کرده و آن را در زمره پیشروترین موزه‌های دیجیتال کشور قرار داده است.

■ شاخص‌ترین دستبافت‌های موزه کدام‌اند؟

رئیس اداره گنجینه‌های موزه آستان قدس رضوی در ادامه به‌برخی آثار شاخص این مجموعه اشاره می‌کند. او فرش دوره صفوی با طرح افشان شاه‌عباسی یاد می‌کند که در مشهد بافته شده و بنا بر اسناد تاریخی، در اواخر قرن دهم هجری توسط شاه‌عباس صفوی برای استفاده در حرم مطهر وقف شده است. ملک جعفریان تأکید می‌کند: استفاده از گل‌بتون نقره در بافت این فرش، آن را به یکی از نمونه‌های کم‌نظیر هنر قالی‌بافی ایرانی تبدیل کرده است. او همچنین به فرش دوره قاجار با طرح محرابی درختی اشاره می‌کند که در کرمان و در اواسط قرن سیزدهم هجری بافته شده است. به گفته او، نقش درخت در این فرش، نمادی از درخت

■ از خزانه تا وب‌تیرن؛ مسیر گزینش فرش‌ها

او در بخش دیگری از این گفت‌وگو به نحوه انتخاب و نمایش آثار اشاره می‌کند و می‌گوید: در حال حاضر موزه فرش آستان قدس رضوی دارای ۸۲۲ تخته فرش بسیار نفیس از دوره صفوی تا امروز است که از این میان ۱۰۲ تخته فرش به‌صورت چرخشی در معرض نمایش قرار دارند. به گفته ملک جعفریان، پس از احداث ساختمان جدید در سال ۱۳۹۰، فضاهای نمایشی به‌صورت دقیق پیمایش و شناسایی شدند و بر اساس همین مطالعات، محل نمایش فرش‌ها تعیین شد. او تأکید می‌کند: انتخاب فرش‌های نمایشی یکی از مهم‌ترین

■ بنایی ویژه برای پاسداری از میراث قالی‌بافی ایران

ملک جعفریان در ادامه به ساخت بنای اختصاصی برای موزه فرش اشاره می‌کند و می‌گوید: همین مسئله سبب شد طرح ساخت یک ساختمان مستقل برای موزه فرش در دستور کار قرار گیرد. به گفته او، در سال ۱۳۸۳ ساخت بنایی در مجاورت موزه مرکزی آغاز شد؛ پروژه‌ای که تکمیل و آماده‌سازی آن تا سال ۱۳۹۰ ادامه یافت و در نهایت به بهره‌برداری رسید. این ساختمان جدید، نقطه عطفی در تاریخ موزه فرش آستان قدس رضوی محسوب می‌شود. رئیس اداره گنجینه‌های موزه آستان قدس رضوی درباره ویژگی‌های این بنا توضیح می‌دهد: ساختمان جدید با زیربنای

روایتی از ۱۷۰ میلیون منبع کتابخانه‌ای (کتاب چاپی، سند، نسخه خطی و چاپ سنگی، پایان‌نامه، نشریه، عکس و...) و ۱۲ سال تلاش آستان قدس رضوی

تکامل کتابخانه‌های سنتی به دیجیتال در بارگاه عالم آل محمد ﷺ

■ از مناطق کم‌برخوردار غفلت نکرده‌ایم

توسعه فیزیکی و عدالت آموزشی هم در فعالیت‌های این اداره مورد توجه بوده، به گونه‌ای که مطابق اظهارات این مقام مسئول، یکی از مهم‌ترین اهداف در این زمینه، کاهش شکاف دیجیتال در مناطق کم‌برخوردار است. وی ادامه می‌دهد: برای این منظور، ۶۴ ایستگاه مطالعه دیجیتال و ۶۰ ایستگاه مطالعه نسخ خطی در مراکز علمی، فرهنگی و مناطق کم‌برخوردار کشور راه‌اندازی و این ایستگاه‌ها امکان دسترسی مستقیم به کتاب، مقاله و سامانه‌های نرم‌افزاری را برای مردم این مناطق فراهم کرده‌اند. همچنین با انعقاد تفاهم‌نامه با مراکز علمی و پژوهشی، خدمات گروهی به پژوهشگران نیز در این زمینه ارائه می‌شود.

■ توجه به هوش مصنوعی و خدمات شخصی‌سازی شده

امروزه در بسیاری از فعالیت‌های فردی، سازمانی، اجتماعی و... در پایب از توجه به هوش مصنوعی و ظرفیت‌ها و خدمات ارائه شده با این فناوری رایانه‌ای دیده می‌شود. عیدی در این زمینه عنوان می‌کند: در چشم‌انداز آینده فعالیت اداره کتابخانه و آرشیو دیجیتال، برنامه‌های متعددی با تمرکز اصلی بر هوش مصنوعی و خدمات شخصی‌سازی شده مورد توجه قرار دارد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: ارائه خدمات هوشمند؛ یعنی ارائه خدمات تبدیل صوت به متن، تبدیل تصویر به متن و امانت دیجیتال خودگرد در تمام بسترها (آذرسا، پایپروس، سایبیت و یوتیوب)، موضوع پروفایل پژوهشی؛ در زمینه ایجاد فضایی برای بایگانی و مدیریت منابع شخصی کاربران، کتابدار هوشمند؛ در مورد راه‌اندازی سامانه پرسش و پاسخ هوشمند برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های کاربران، خدمات چاپی؛ یعنی راه‌اندازی سرویس چاپ بر اساس تقاضا برای چاپ منابع نفیس، اتاق بحث موضوعی؛ با ایجاد فضایی برای گفت‌وگو و تبادل نظر درباره موضوعات تخصصی و... وی با اشاره به اینکه کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی، فراتر از یک مجموعه اطلاعاتی، به یک اکوسیستم زنده تبدیل شده، یادآور می‌شود: با حفظ میراث گذشته، در حال ساختن آینده‌ای در این اداره هستیم که در آن دانش، بدون محدودیت زمان و مکان در دسترس همه قرار گیرد. این اداره تلاش دارد با تکیه بر زیرساخت‌های قوی و برنامه‌های آینده‌نگرانه، نقش کلیدی در ارتقای سطح علمی کشور و حفظ هویت فرهنگی ایران ایفا کند. گفتنی است، علاقه‌مندان برای عضویت و استفاده از منابع کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی می‌توانند به وبگاه <https://digital.aqr.ir> مراجعه کنند.



از روش‌های مختلف (حضور،ی، برخط، امانت دیجیتال و...) و...

در اختیارشان قرار می‌دهد.

■ روایتی از دسترسی به ۱۷۰ میلیون منبع کتابخانه‌ای

کتابخانه‌های دیجیتال به عنوان یکی از ارکان مهم نظام اطلاعاتی عصر حاضر، نقش بسزایی در تسهیل آموزش و همچنین این کتابخانه‌ها با تقویت مهارت‌های اطلاعاتی، به توسعه فرهنگی و علمی جوامع منجر می‌شوند. عیدی در همین ارتباط با اشاره به حجم عظیمی از میراث دیجیتال در این مجموعه و نتایج ثمربخش ایجاد اداره کتابخانه و آرشیو دیجیتال در مجموعه کتابخانه آستان قدس رضوی خاطر نشان می‌کند: اقدام‌های این اداره در سال‌های اخیر، خدمات ارزشمندی به همراه داشته که اعداد و ارقام موجود، بیانگر این نتایج ثمربخش هستند. تولید و نگهداری بیش از یک پنتایب‌محتوای دیجیتال، دیجیتال‌سازی بیش از ۱۱ میلیون نسخه از کتاب‌ها و منابع مکتوب، دیجیتال‌سازی ۴۰هزار منبع میراث فرهنگی از مراکز مختلف کشور، راه‌اندازی ۵۶ پایگاه موضوعی و پایگاه جامع امام رضا(ع) با بیش از ۱۲ هزار منبع، فراهم‌سازی دسترسی عمومی به ۱۷۰ میلیون منبع (کتاب چاپی، سند، نسخه خطی و چاپ سنگی، پایان‌نامه، نشریه و عکس) در مدت ۱۲ سال، تلاش برای مخاطبان ایستگاه‌های مطالعه دیجیتال در سراسر کشور، ارائه بیش از ۳۵ میلیون فریم دیجیتال (هر یک صفحه اسکن شده را یک فریم می‌گویند) از منابع سازمان (شامل نسخ خطی، اسناد و نشریات) از سال ۱۴۰۱ شمسی تاکنون، راه‌اندازی ایستگاه‌های مطالعه در مناطق محروم

به صورت بین‌المللی برقرار باشد. کتابخانه‌های دیجیتال با ویژگی‌هایی نظیر سازماندهی دقیق، دسترسی سریع و از راه دور و ارائه خدمات ارزش افزوده مبتنی بر هوش مصنوعی، به تکامل‌یافته‌ترین شکل کتابخانه‌های سنتی تبدیل شده‌اند. در این میان، آستان قدس رضوی باییش از یک‌دهه تجربه، الگویی موفق از این تحول را رقم زده است.

وی در زمینه تأسیس «اداره کتابخانه و آرشیو دیجیتال» در کتابخانه آستان قدس رضوی، ما را به دهه ۹۰ شمسی می‌برد و اظهار می‌کند: داستان کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی از سال ۱۳۹۰ شمسی آغاز شد. زمانی که سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی با هدف دسترسی پژوهشگران به منابع از راه دور، گامی بزرگ برداشت. تا پیش از سال ۱۴۰۲ شمسی، فعالیت‌های این حوزه در قالب سه بخش «خدمات دیجیتال»، «سازماندهی منابع» و «دیجیتال‌سازی» انجام می‌شد، اما با تصویب نمودار سازمانی جدید (چارتر) در معاونت برنامه‌ریزی و فضای مجازی این سازمان، این ساختار ارتقا یافت و «اداره کتابخانه و آرشیو دیجیتال» به عنوان یک نهاد مستقل و تخصصی شکل گرفت.

به گفته این مقام مسئول، این اداره اکنون متشکل از سه بخش اصلی است؛ بخش نخست، امور فراهم‌آوری و سازماندهی یعنی مسئولیت خرید، اهدا، فراداده‌نویسی و ارزیابی فنی منابع را برعهده دارد. در بخش دوم، امور دیجیتال‌سازی یعنی اسکن، تصویربرداری، کراپ، ذخیره‌سازی و بازیابی منابع انجام می‌شود و در بخش سوم هم به امور خدمات دیجیتال پرداخته می‌شود. این بخش که در حقیقت به عنوان پیشخوان این اداره محسوب می‌شود، به طور مستقیم با کاربران در ارتباط بوده و منابع مورد نیاز را

■ محمدحسین مروج کاشانی | امروزه با وجود کتابخانه‌های

دیجیتال برای پیدا کردن نسخه‌ای از یک کتاب خطی، چاپی یا چاپ سنگی و... با ارزش مربوط به ده‌ها یا صدها سال پیش می‌توان با مراجعه به یک نشانی الکترونیکی و ورود به آن و کلیک کردن روی سرصفحه مربوط و منوهای مختلف و دانلود کردن آنچه به دنبالش هستیم، علاوه بر صرفه‌جویی در زمان و سرعت بالای انتقال اطلاعات، به منبع کتابخانه‌ای مورد نیاز دسترسی یابیم، شاید بتوان گفت مهم‌ترین اختلاف و تفاوت کتابخانه سنتی با کتابخانه دیجیتال، ارتباط معنادار آن‌ها با رایانه است. به بیان دیگر، یک کتابخانه دیجیتالی بر پایه سیستم رایانه فعالیت می‌کند، یعنی نسبت به گردآوری، ذخیره‌سازی، سازماندهی، جست‌وجو و توزیع مواد دیجیتالی برای دسترسی کاربر نهایی کار می‌کند.

این موضوع در حال حاضر برای کتابخانه آستان قدس رضوی نیز صدق می‌کند. امروزه بسیاری از کاربران با مراجعه به نشانی الکترونیکی مربوط به کتابخانه دیجیتال در این مجموعه با عظمت، اگر نتوانیم در همه موارد، شاید در بسیاری از موارد از خدمات دیجیتال این مجموعه ارزشمند برای دسترسی به منابع مورد نیاز خود بهره‌مند می‌شوند، اما پرسش مهم این است که از سال‌های گذشته تاکنون چه فعالیت‌ها و اقدام‌هایی برای راه‌اندازی کتابخانه دیجیتال در این کتابخانه بزرگ انجام شده است.



به همین بهانه پای صحبت‌های «مهندس داود عیدی»، معاون برنامه‌ریزی و فضای

مجازی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز

اسناد آستان قدس رضوی نشستیم و او

برایمان از اقدام‌های انجام‌شده در این زمینه سخن گفت.

■ همه چیز به دهه ۹۰ شمسی بازمی‌گردد

ایجاد کتابخانه دیجیتال در مجموعه‌ای کهن و با سابقه همچون کتابخانه سنتی و معروف آستان قدس رضوی، آن هم با تعداد انبوهی از مراجعه‌کنندگان از اقشار و مخاطبان گوناگون، اقدام مهم و ثمربخشی به شمار می‌رود؛ اقدامی که هم جنبه لازم و ضروری و هم وجه خدمت‌رسانی به زائران و مجاوران و طیف گسترده‌ای از جویندگان مختلف علوم، پژوهشگران، محققان و... را در برداشته است.

عیدی در این ارتباط می‌گوید: در دنیای امروز که اطلاعات به سرعت در حال تغییر و گسترش است، کتابخانه‌ها دیگر تنها مکانی برای نگهداری کتاب‌ها و نسخه‌های کاغذی و مکتوب نیستند. کتابخانه‌های سنتی که به عنوان گنجینه‌های دانش شناخته می‌شوند، اکنون به شکل «پایگاه اطلاعاتی» در دسترس عموم قرار دارند. اینترنت و صفحات وب موجب شده دانش به شکل جهانی درآید و ارتباط و اتصال با آن